CULTIVAREA LIMBII ROMÂNE ÎN ŞCOALA ROMÂNEASCĂ BĂNĂŢEANĂ DE LA SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ŞI ÎNCEPUTUL CELUI URMĂTOR, PROCES ACTIV DE CONŞTIENTIZARE A IDENTITĂŢII

BANADUC IOANA LOREDANA

Cuvinte-cheie: *cultivarea limbii materne, şcoală românească, identitate*

Din punct de vedere cultural, în Banat, în perioada 1860-1918, a fost continuată direcţia trasată de reprezentanţii Şcolii Ardelene.

S-a prefigurat o mutaţie a trecutului în prezent prin puntea ideologică iluministă: „animatorii culturii româneşti, flăcări de sacru elan în poarta vînturilor, îşi întind, de un secol şi mai bine, unul altuia, moştenirea de îndemnuri”[1].

Progresul cultural s-a desfăşurat de la o generaţie la alta, căci „nu a fost dat unei generaţii să înceapă şi să întemeieze triumful unei credinţe”, aprecia Nicolae Bălcescu[2], „ci, ceea ce o generaţie a început, alte generaţii trebuie să sfârşească şi să completeze”.

[1] Lucian Blaga, *Influenţe modelatoare şi catalitice*, în *Trilogia culturii. Spaţiul mioritic*. Ediţe îngrijită de Dorli Blaga. Studiu introductiv de Al. Tănase, Bucureşti, Editura Minerva, 1985, p. 330.

[2] Cf. Simona Nicolae, *Identitatea naţională, sensibilitate latentă a modernităţii (sec .XVIII-XX),* în „Annales Universitatis Apulensis”, Series Historica, Alba Iulia, 2003, 7, p. 257. Autoarea nu a menţionat la bibliografie lucrarea din care a preluat citatul.

BDD-A12995 © 2012 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:54:05 UTC)

În contextul „reflexelor Luminii”[3] a fost prefigurată schimbarea mentalităţii societăţii româneşti. „Era nouă” a fost privită de bănăţeni prin prisma *identităţii naţionale*, modalitate de autodefinire spirituală, fixată în mentalitatea românilor prin iniţiativa răspândirii culturii în masa societăţii rurale, prin crezul ridicării prin şcoală a celor lăsaţi fără binefacerile ştiinţei de carte.

Bănăţenii şi-au canalizat energiile creatoare înspre realizarea unui sistem de educaţie în limba maternă, ghidaţi de îndemnul iluminist că naţiunea se regenerează spiritual prin ştiinţa de carte. Drept urmare, pentru perioada 1860-1918, educaţia devine un element important al programului politic şi cultural al românilor.

Amprentă a originii şi a continuităţii noastre istorice, limba a fost simbolul decisiv al unităţii spirituale, expresie a constituirii şi a conservării naţionalităţii, dar şi componentă a programului politic, roluri pe care limba română le-a avut în a doua jumătatea a secolului al XIX-lea şi care au fost bine înţelese de cărturarii bănăţeni ai vremii: „Spiritul limbii materne, în timpul de faţă, când chestiunea limbii a câştigat o însemnătate în viaţa de stat, merită toată atenţia. Pe om nu cuvântul simplu, chipul vorbirei (lautgebielde), tonul consoanelor şi al vocalelor îl influenţează în grad atât de mare, încât el preferă mai curând a trăi subjugat sub regimul său, decât sub sceptrul libertăţii altunde, dacă ar afla să-şi piardă limba maternă. [...] Guvernele comit omor când strâmtoresc un popor în folosirea limbii materne. Ele depravează natura de sântele ei drepturi, înclinaţiunile de libertatea dezvoltării, arta de o bună parte a cugetătorilor şi a artiştilor ei; ele sugrumă în inimă un râu de simţiri care, fără limba maternă, nu se pot dezvolta.”[4].

---

[3] Nicolae Bocşan, *Contribuţii la istoria iluminismului românesc*, Timişoara, Editura Facla, 1986, p. 14.

[4] Ion Simu, *În interesul învăţământului şi a limbii materne*, în „Luminatoriul”, Timişoara, II, 1881, nr. 90, p. 179-180. Autorul menţionează că a primit din partea „unui amic al foaiei noastre” ziarul „Fr. deutsche Schulzeitung”, editat la Lipsca, în 11 noiembrie 1881, din care a preluat articolul *Der Geist der Mutttersprache*. Acest articol conţine o serie de principii generale referitoare la problemele limbii materne, pe care „merită să le cunoască atât învăţătorimea noastră, cât şi luptătorii noşti politici”, pentru că „în Austro-Ungaria de mult se dezvoltă aceste contraste”.

BDD-A12995 © 2012 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:54:05 UTC)

Instrumentului lingvistic i se atribuie o funcţie eminamente politică, astfel destinul naţiunii este identificat cu cel al limbii[5].

În decursul vremii, în Banat, educaţia prin şcoală a devenit instrument politic pentru stat şi pentru biserică. În perioada supusă discuţiei s-a conturat pe lângă politica oficială a statului şi politica şcolară a bisericii. Aceasta din urmă era configurată pe baza opiniilor despre şcoală a cărturarilor români. De cele mai multe ori ideile reformatoare au fost publicate în lucrările de specialitate şi în presă: „Educaţiunea nu este recunoscută numai ca o necesitate generală a omenirii, ci e legată în ţinta ei de diferite corporaţiuni şi organizaţii, dintre care cele mai însemnate sunt statul şi biserica. Ambele au interes ca educaţia să nu fie ceva arbitrar, lăsată la discreţia singuraticilor, ci să servească scopurilor urmărite de dânsele.”[6].

Pentru români, ortodoxia a fost încă din secolul al XVII-lea, de pe vremea mitropolitului Varlaam, religia identitară românească, „o chezăşie a integrităţii şi unităţii ţării noastre, a naţiunii”[7]. Spiritul ortodox, prin biserică, a fost energia morală, ocrotitoare a şcolilor, atunci când politica statului[8] s-a dezvoltat împotriva ideii de şcoală în limba română[9].

---

[5] Doina David*, Limbă şi cultură. Româna literară între 1880-1920. Cu privire specială la Transilvania şi Banat,* Timişoara, Editura Facla, 1980, p. 14.

[6] Petru Bandu, *Personalitatea învăţătorului. Drepturile şi limitele ei*, în „Educatorul”, III, 1911, nr. 1, p. 7.

[7] Al. Niculescu, *Ortodoxie şi reformă sec. XVI-XVII*, în *Individualitatea limbii române între limbile romanice.4. Elemente de istorie culturală*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2003, p. 253.

[8] Politica statului a urmărit întotdeauna susţinerea şcolilor de către comunităţi. Având în vedere imposibilitatea acestora de a le susţine, s-a impus „confesiunea religioasă a românilor, pentru o trecătoare vremelnică ajutorinţă din partea statului”. Prin Ordinul 67343 din 15 ianuarie 1862 al Consiliului Regesc Maghiar, şcolile poporale bănăţene au devenit şcoli confesionale, sub autoritatea bisericii ortodoxe. Limba de predare era stabilită de către susţinătorii acestora. Planul de învăţământ era stabilit de către întreţinători, cu condiţia să respecte planul dat de către stat.

[9] Lazăr Triteanu, *Şcoala noastră 1850-1916, Zona culturală*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1919, p.8. Autorul menţionează că în loc să se respecte directiva politică enunţată în 1850, referitoare la organizarea şcolilor poporale, ca o „lucrare armonică a factorilor bisericeşti cu cei politici”, statul, „unul dintre cei

BDD-A12995 © 2012 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:54:05 UTC)

Prin legea din anul 1907, dată de Albert Apponyi, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii, a fost precizat noul scop al învăţământului: „Fiecare şcoală şi fiecare învăţător, fără considerare de caracterul şcolii şi împrejurarea că beneficiază de ajutor sau ba, se datorează a dezvolta şi întări în sufletul elevilor spiritul de alipire către patria maghiară şi conştiinţa aparţinerii la naţiunea maghiară. Punctul acesta de vedere trebuie să predomine întreaga instrucţiune.”[10].

Prin intermediul presei, învăţătorii au ripostat, întrebându-se retoric care ar fi rostul şcolii confesionale potrivit articolului de lege XXVII din 1907, ce se întâmplă cu învăţământul în limba maternă: „[...] articolul acesta de lege a supus intelectul, atât al învăţătorului, cât şi al elevului la predarea şi primirea unui material de învăţământ ce aproape trece barierele posibilităţii omeneşti.

Este doar mult cunoscut că scopul sfânt al tuturor şcolilor elementare din lume a fost precizat prin puterea de lumină şi sentiment al geniilor şcolii şi acest scop este: «dezvoltarea intelectuală, morală, religioasă, estetică şi fizică a copiilor poporului, ca ei să poată deveni oameni harnici şi folositori sieşi, familiei, patriei şi societăţii omeneşti».

Pentru ajungerea acestui scop toţi maieştrii aleşi ai pedagogiei au stabilit ca mijloc principal al educaţiunii şi instrucţiunii limba maternă a elevului, acest «product instinctiv al minţii omeneşti», cum zice Titu Maiorescu;[...]

Ne-au rămas cinci ore şi jumătate pentru cultivarea limbii româneşti, acest talisman preţios. Se iveşte acum nedumerirea oare i se va putea da în acest răstimp îngrijirea recerută de rostul şcolii noastre, răspund un categoric da. [...] Călchiul ahileic al neamului nostru îl formează şcolile. Tocmai pentru aceasta, cred eu, învăţătorilor, voi, sunteţi beduinii pustiei Sahara. Ţelul vostru este de a ajunge în pace de la o oază până la cealaltă, întâmplându-se ca la

---

doi factori, cel mai tare, [...] a apucat o direcţie diametral opusă bisericei, pe urma căreia şcoala confesională a avut mult de îndurat”. Prin prevederile legilor din 1879, 1883, 1896 se înţeteşte controlul din partea statului, o mare parte dintre şcolile confensionale au fost transformate în şcoli de stat, având limba maghiară ca limbă de predare.

[10] *Ibidem*, p. 18.

BDD-A12995 © 2012 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:54:05 UTC)

mijloc de cale să vă ajungă înfricoşatul vânt, voi culcaţi cămila şi vă proşterneţi pământului. De nu veţi fi înmormântaţi, plecaţi mai departe către limanul dorit”[11].

Cultivarea exprimării orale şi a exprimării scrise a elevilor, utilizarea corectă a limbii române, cunoaşterea valorilor patrimoniului cultural erau necesităţii ale momentului. Drept urmare, cultivarea limbii române prin şcoală a devenit pentru bănăţeni un mijloc activ de conştientizare a identităţii.

Pentru cărturarii vremii, limba maternă reprezenta „începutul şi centrul studiilor”, pentru elevi era „instrumentul de căpetenie al propăşirei [...]”[12]. Obiectivele studierii limbii materne vizau „ca şcolarii să-şi însuşească limba maicii, adică, să devină capabili a înţelege pe deplin vorba altora exprimată prin grai viu şi în scris în limbaj corect românesc şi să ştie exprima şi ei cugetările lor în limbaj corect şi frumos prin grai şi în scris.”[13].

Însuşirea corectă a limbii, cunoaşterea sensurilor cuvintelor, a elementelor lor alcătuitoare, a ortografiei, este de părere Mioara Avram, au „un rol formativ în ceea ce priveşte spiritul de disciplină şi de respect faţă de normele sociale”[14]. Educaţia limbajului duce la deprinderea unei exprimări civilizate, iar educaţia morală prin limbaj se referă la „cuviinţa exprimării”[15].

Astfel, putem evidenţia atât cultivarea unei atitudini faţă de limbă, în sens patriotic, cât şi cultivarea limbii ca obiect şi mijloc al educaţiei, Aceste direcţii au fost enunţate cu patos de toţi reprezentanţii de seamă ai culturii româneşti: „Dar pe cât timp studiul principal al unei şcoli primare sau rurale e limba românească, ea este totodată organul prin care neamul moşteneşte avutul intelectual şi

[11] Ion Mărilă, *Rostul şcolii confesionale în cadrul art. de lege XXVII 1907*, în „Educatorul”, nr. 6, 1913, p. 113.
[12] Traian Şuteu, *Cestiunea gramaticii în şcolile noastre poporale elementare*, în „Analele Reuniunii învăţătorilor români gr.-or. de la şcoalele confesionale din diecesa Caransebeşului”, Tipografia diecezană Caransebeş, 1904, p. 43.
[13] „Educatorul”, I, 1909, nr. 6, p. 2.
[14] Mioara Avram, *Limbajul şi educaţia*, în LR, XXVII, 1978, nr. 1, p. 86.
[15] *Ibidem*.

BDD-A12995 © 2012 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:54:05 UTC)

istoric al strămoşilor lui. Copilul nu învaţă numai a vorbi corect, el învaţă a gândi şi a simţi româneşte."[16].

Principiul umanist al educaţiei, transmiterea ştiinţei de carte, a trezit în rândul dascălimii adânci căutări, cu scopul de a fi găsite cele mai adecvate strategii educaţionale pentru ca noile generaţii să înveţe cât mai corect şi temeinic cu putinţă limba română.

Pornind de la premisa că „niciun obiect de învăţământ nu contribuie aşa de mult la dezvoltarea cugetării ca învăţământul limbii"[17], dascălul Petru Bandu, informat despre noutăţile ştiinţei, conchide: „Toate sistemele de învăţământ ale şcolii moderne nizuesc să încetăţenească punctul de vedere metodic ca limba să fie considerată ca un cuprins sufletesc, ca un rezultat al cugetării şi acest cuprins să fie arătat în perfecţia şi claritatea recerută."[18].

Cultivarea limbii însemna cunoaşterea cuvintelor existente în limbă, a sensurilor lor şi a modalităţilor de îmbinare a elementelor de construcţie a comunicării. Din acest motiv, în discuţiile legate despre studiul limbii materne şi dezvoltarea gândirii, se insista ca „elevul să fie stăpân pe înţelesul vorbelor legate logic în construcţia zicerii, prin care îşi exprimă cugetarea"[19]. Eficacitatea actului de comunicare depindea de cunoaşterea sistemului limbii, a regulilor gramaticale, de alegerea registrului lingvistic în care se realiza comunicarea.

În acest sens, acţiunea de cultivare a limbii era privită „ca un mijloc în serviciul celorlalte obiecte [...] Gramatica nu va mai fi un scop, ci un mijloc în serviciul scrierii şi mai ales al compunerii. Gramatica este filozofia limbii. [...]"[20].

În scrierile lor, cadrele didactice au precizat că recurg la exerciţii sistematice „luate din câmpul viu al limbii": „timpul ce şi-l pierdea şcolarul până acum cu memorizarea definiţiilor şi cu analize, îl va întrebuinţa făcând exerciţii de scriere şi compunere. Aceste exerciţii,

[16] Mihai Eminescu, *Limbă şi naţionalitate*, în Mihai Eminescu, *Despre cultură şi artă*. Ediţie îngrijită de D. Irimia, Iaşi, Editura Junimea, 1970, p. 214.
[17] Petru Bandu, *În ce măsură contribuie învăţământul limbii materne la dezvoltarea cugetării*, în „Educatorul", III, 1911, nr. 12, p. 285.
[18] *Ibidem*.
[19] *Ibidem.*
[20] *Ibidem*, p. 286.

BDD-A12995 © 2012 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:54:05 UTC)

pe lângă faptul că vor statornici o legătură între lumea reală şi cea intelectuală, vor introduce pe copil în lumea vie a limbii. [...][21].

Cu toate că rostul lecturii în şcoala poporală era asimilarea tiparelor lingvistice validate pentru acurateţea morfologică şi sintactică, începând cu sfârşitul secolului al XIX-lea, rolul formativ al lecturii a început să prindă contur: „cititul este cel mai bun mijloc pentru îmbogăţirea limbii elevului nu numai cu forme limbistice noi, ci şi un cuprins intelectual nou, [...] este excelent mijloc de a promova şi dezvolta cugetarea elevului"[22].

Pentru a se ajunge la descoperirea semnificaţiilor, omul de la catedră trebuia să se asigure de „calitatea descifrării lingvistice" a textului de către elev. Acest aspect presupunea clarificări de natură lexicală din partea învăţătorului, precedate sau urmate de lectura expresivă a textului literar, pentru a le cultiva elevilor latura sonoră a limbajului.

De asemenea, lecturile succesive realizate în clasă ofereau elevilor popasurile necesare pentru reflecţie. Argumente, în acest sens, găsim în articolele publicate în presa cu preocupări pedagogice: „[...] deoarece condiţia principală a oricărei adevărate culturi este cugetarea, şi fiindcă în această cugetare rezidă întregul secret al culturii limbistice, de aceia trebuie pus cetitul în centrul învăţământului limbii materne ca izvor al culturii specifice a neamului din care face parte, dându-i-se din toate genurile literaturii cele mai bune şi cele mai alese modele de limbă şi gândire. [...] Din plăcerea sufletească a frumosului, din simţirea estetică se produce concepţia morală, ca rezultat al cugetării."[23]

Rolul exerciţiilor era să-i facă pe elevi să perceapă numeroasele registre lingvistice în care se putea realiza comunicarea, să înţeleagă că „frumuseţea limbajului înseamnă bogăţie şi varietate, nuanţare şi plasticitate, înseamnă folosirea resurselor stilistice ale limbii, folosirea cuvântului potrivit la locul potrivit"[24].

[21] „Educatorul", III, 1911, nr. 12, p. 306-307.
[22] Petru Bandu, *op.cit.,* p. 286.
[23] *Ibidem*.
[24] Mioara Avram, *op.cit*., p. 85.

BDD-A12995 © 2012 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:54:05 UTC)

Bibliografie

Avram, Mioara, *Limbajul şi educaţia*, în LR, XXVII, 1978.
Blaga, Lucian, *Influenţe modelatoare şi catalitice*, în *Trilogia culturii. Spaţiul mioritic*. Ediţe îngrijită de Dorli Blaga. Studiu introductiv de Al. Tănase, Bucureşti, Editura Minerva, 1985.
Bocşan, Nicolae, *Contribuţii la istoria iluminismului românesc*, Timişoara, Editura Facla, 1986.
David, Doina, *Limbă şi cultură. Româna literară între 1880-1920. Cu privire specială la Transilvania şi Banat,* Timişoara, Editura Facla, 1980.
Eminescu, Mihai, *Limbă şi naţionalitate*, în Mihai Eminescu, *Despre cultură şi artă*. Ediţie îngrijită de D. Irimia, Iaşi, Editura Junimea, 1970.
Nicolae, Simona, *Identitatea naţională, sensibilitate latentă a modernităţii (sec. XVIII-XX),* în „Annales Universitatis Apulensis", Series Historica, Alba Iulia, 2003.
Niculescu, Al., *Ortodoxie şi reformă sec. XVI-XVII*, în *Individualitatea limbii române între limbile romanice. 4. Elemente de istorie culturală*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2003.
Triteanu, Lazăr, *Şcoala noastră 1850-1916, Zona culturală*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1919.

Izvoare:
„Analele Reuniunii învăţătorilor români gr.-or. de la şcoalele confesionale din diecesa Caransebeşului", Tipografia diecezană Caransebeş, 1904.
„Educatorul", Oraviţa, 1909, 1911, 1913
„Luminatoriul", Timişoara, II, 1881

L'APPRENTISSAGE DE LA LANGUE MATERNELLE DANS L'ECOLE ROUMAIN DE BANAT A LA FIN DU XIXE SIECLE ET AU DEBUT DU XXE SIECLE

Du point de vue idéologique, la période visée a été caractérisée par l'attention visible accordée à l'éducation sous tous ses aspects.

BDD-A12995 © 2012 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:54:05 UTC)